

MORALNO VREDNOVANJE SPALJIVANJA PREMINULIH U
SVJETLU NAPUTKA AD RESURGENDUM CUM CHRISTO

UVOD

Uzet u najopćenitijem smislu, pojam “spaljivanja” sam po sebi dvoznačan je pojam. Pozitivan je ako se odnosi, primjerice, na spaljivanje korova, smeća, stvari i predmeta opasnih za ljudski život i zdravlje. U tom slučaju riječ je onda o nekoj vrsti obnove ili dezinfekcije, pa čak i o nagovještaju novoga života koji se rađa iz pepela. Negativan je kada se referira na spaljivanje osoba (“vještice, heretici, ne-ljudi”), ljudskih domova, knjiga, vrijednih stvari. Tada je riječ o zločinu i destrukciji. Riječ je o gospodstvu smrti. Ideologije koje osmišljavaju ili potiču takva ponašanja, nekrofilne su i protuljudske ideologije.

Jednaku dvoznačnost, makar na prvi pogled izgledao zastrašujuće i krajnje destruktivno, odražava i pojam kremiranja odnosno čin ili proces spaljivanja tijela pokojnika ili ljudskih leševa. Tijelo pokojnika nije u pravom smislu riječi “ljudsko tijelo”, tijelo ljudske osobe, jer mu nedostaje životvorni i živodajni princip – duša. Ono je jednostavno leš. Nije ni stvar na razini svih drugih stvari, nego je memorija, sjećanje na ljudsko tijelo, na konkretnu osobu, na hram Duga Svetoga. Zato se prema njemu i odnosimo s dužnim poštovanjem i pobožnošću. Stav poštovanja odražava upravo obred pokapanja pokojnika. No je li spaljivanje pokojnika na istoj liniji? Može li se i ono smatrati tjelesnim djelom milosrđa?

CRKVA I KREMIRANJE

Kršćanstvo se dugo vremena hrvalo s praksom spaljivanja tjelesa pokojnika. Službena je Crkva isto tako dugo vremena i vrlo strogo zabranjivala takvu praksu poradi njezine moguće ili stvarne zlorabe, odnosno nakane da se tim činom zaniječu

bitne kršćanske istine kao što su uskrsnuće tijela i besmrtnost duše. No kada su takvi razlozi i motivacije gotovo sasvim iščeznuli, Crkva je opozvala zabranu kremiranja leševa i sve sankcije koje su pratile eventualno kršenje te zabrane.

Važan korak u razvoju crkvenog zakonodavstva učinila je svakako instrukcija Svetoga Uficia iz 1963. godine. Riječ je o instrukciji *Piam et constantem* – o spaljivanju ljudskih leševa. U njoj se najprije rješavaju doktrinarna pitanja jasnom tvrdnjom da spaljivanje leševa, budući da ni na koji način ne dotiče dušu i ne sprječava božansku svemoć da rekonstruira tijelo, ne sadržava – u sebi i po sebi – ni objektivnu negaciju tih dogmi. Jednaka su uvjerenja bili i prvi kršćani. Kada su pogani u nakani da povrijede dogmu o uskrsnuću tijela, spaljivali tijela nekih mučenika, kršćani su odgovarali: makar su tijela mučenika spaljena i svedena na pepeo, vatra nije mogla ni na koji način dotaknuti njihovu dušu. Zato su čvrsto vjerovali da će ih Bog, snagom svoje svemoći, slavno uskrisiti. Jasno formuliran doktrinarni stav utjecat će potom na jasnoću moralne prosudbe i konkretne pastoralne indikacije. Danas ih na vrlo sažet i precizan način nalazimo u naputku “Ad resurgendum cum Christo”, posebno u brojevima 4 – 8.

Radi boljeg razumijevanja odnosa Crkve prema spaljivanju pokojnika potrebno je spomenuti često zaboravljenu činjenicu da Crkva ni u jednom trenutku tijekom povijesti nije zabranjivala spaljivanje leševa u apsolutnom smislu. Nikada nije osudila kremiranje “u sebi” uvijek brinući o mogućim posebnim slučajevima i situacijama kao što su, primjerice, ratovi, epidemije i sl. U tako ekstremnim situacijama praksa spaljivanja leševa vršila bi se onda sasvim legitimno i moralno opravdano. Ono što je Crkva uvijek i s pravom osuđivala, a takva je praksa i danas, jest antireligiozna i protukršćanska ideologija koja je pratila fenomen spaljivanja preminulih osoba (ZKP, kan. 1176; KKC, br. 2301). Radi se o stavovima i ponašanjima koji su izravno protivni kršćanskoj vjeri i naučavanju, a sukladni dobro poznatim sektaškim vjerovanjima i jednoj čisto materijalističkoj viziji čovjeka (Naputak, br. 3).

Uz to, a to se čini sasvim razumljivim, Crkva je oduvijek preferirala praksu pokapanja pokojnika i živo je preporučivala svojim vjernicima (br. 3). Razlozi su višestruki. Čin ukopa pokojnika u zemlju, njegovo polaganje u grob ili neko drugo prikladno mjesto, pun je simboličke. Doziva u pamet sliku smrti kao sna, a

uskrснуće kao buđenje. Prah više nego pepeo ima biblijski priziv. Osim toga, pokop pokojnika puno je primjereniji dostojanstvu tijela; poštuje osjećaje najbližih i njihov odnos prema preminulima; izgleda humanije i manje brutalno prema lešu; pokapanje pokojnika još je kompatibilnije s obredima i ceremonijama koji obilježavaju kršćanski sprovod, osobito u ruralnim sredinama, negoli spaljivanje leševa. Premda preferira pokapanje pokojnika, Crkva, dakle, ne osuđuje niti zabranjuje ispravno motivirano kremiranje, tj. kada se ono traži časnim duhom i zbog teških razloga posebno onih javnoga reda (br. 4).

Moralna problematika vezana uz praksu spaljivanja tijela pokojnika može se, na temelju dosada rečenoga, pojaviti u tri važna trenutka. Prvi se odnosi na sam čin spaljivanja odnosno na opravdanost ili neopravdanost razloga i motiva (nakanu) koji ga animiraju. Drugi moment tiče se načina postupanja supepeljenim ostacima pokojnikova tijela ili jednostavno: Što s pepelom? I konačno, moralni aspekt kremiranja može se ticati, barem izdaljega, posljedica spaljivanja na duge staze odnosno stvaranja mentaliteta i kulture koji bi mogli dovesti u pitanje tako važne vrednote kao što su smrt, tijelo, kultura groba i groblja, obredi žalovanje i sl.

ČIN U SEBI I RAZLOZI KREMIRANJA

Čin ili praksa spaljivanja pokojnika, rezultira to iz povijesnoga odnosa Crkve prema spaljivanju leševa, nije čin koji bi bio inkompatibilan s kršćanskim vjerovanjem i postupanjem. Etičkim rječnikom rečeno, kremiranje nije čin koji bi sam “u sebi” i “po sebi” bio zao čin (*intrinsece malum*), nego je bitno indiferentan ili kako prije rekosmo – dvoznačan. Ako nije u sebi zao čin, moralno vrednovanje spaljivanja pokojnika kao i njegovih pojedinih amputiranih udova ovisit će ponajprije o nakani, odnosno razlozima i motivima zbog kojih se netko utječe takvoj praksi, a tek u manjoj mjeri ovisit će o nekim drugim okolnostima. I sve to pod uvjetom da čin spaljivanja nije protivan “izričitoj volji pokojnoga vjernika” (br. 4).

Najčešći razlozi spaljivanja pokojnika mogu se svrstati u tri skupine. Nekima od tih razloga, pa čak i čitavim skupinama, ne treba nikakva daljnja moralna analiza i vrednovanje, jer su sami po sebi jasni. Štoviše, njihovi gorljivi zagovornici i ne žele

sakriti svoju temeljnu nakanu i željeni cilj koji su nedvojbeno protivni ne samo kršćanskom vjerovanju, nego i jednom čisto humanom odnosu prema vrednotama vezanima uz smrt i ukop pokojnika.

U prvu skupinu pripadaju motivi ideološkog tipa. Redovito su i u najvećoj mjeri neopravdani, a njihovi zagovornici žele postići sljedeće: kremiranje pretvoriti u pravi laički institut i po mogućnosti izbrisati važnost pojedinca; vratiti se, osobito praksom razasipanja pepela, prirodi ili posvema iščeznuti; nastoje privatizirati smrt, izbrisati groblja kao mjesta sjećanja i podsjećanja. U pozadini ovih razloga naslućuju se nerijetko ideologije nihilističkoga i naturalističkoga tipa. Druga skupina motiva jest psihološkog reda. Dio njih odnosi se na nemogućnost prihvaćanja gubitka ljubljene osobe ili pak neznanje kako se s tim događajem i svim onim što ga okružuje ophoditi na ispravan i primjeren način. Takav nedostatak (neznanje i nesposobnost ophođenja s gubitkom i smrću) kompenzira se često čuvanjem pokojnikova pepela. Neki od motiva ove skupine tiču se pak straha od buđenja u grobnoj raki pri čemu bi onda spaljivanje pokojnika bilo neka vrsta "osiguranja". (Pitanje je koliko je ovaj motiv danas opravdan kada se umire uglavnom u bolnicama, kada nam je bolničko osoblje bliže nego ikad i kada je smrt moguće utvrditi vrlo preciznom metodom moždane smrti!) Treća skupina motiva praktičnog je tipa i uglavnom opravdana. Radi se o nedostatku grobnih mjesta, o manjem prostoru potrebnom za pohranjivanje urne, o humano-estetskim ili sanitarno-higijenskim razlozima, odnosno o manjem onečišćenju okoliša, o manjim financijskim izdadcima u usporedbi s redovitom praksom pokapanja, o manjim cijenama transporta i sl. Među ove posljednje možemo ubrojiti i "neizravne" razloge, a oni se ponajprije odnose na strukturne i funkcionalne promjene koje su se dogodile na razini obitelji kao što su, primjerice, smanjivanje broja članova, njihova raspršenost, velika udaljenost rodbine od mjesta umrle osobe ili njezina pokopa, itd. Zbog tih motiva spaljivanje je praksa koja se sve više i brže širi što bi trebalo potaknuti crkvene djelatnike na primjerenu pastoralnu pratnju i skrb (br. 3-4).

Među posebno ozbiljne razloge Crkva ubraja običaje pojedinih zemalja koje, nerijetko zbog religioznih razloga, više favoriziraju spaljivanje nego pokapanje; zatim postojanje opasnosti od širenja bolesti, činjenicu nedostatka grobnih mjesta ili nemogućnost da se grobna mjesta kupe ili izgrade po razumnoj cijeni.

U određenim povijesnim razdobljima, dakle, spaljivanje leševa tražilo se primarno zbog filozofskih ili ideoloških motiva, često neopravdanih ili čak militantnih, a danas se u većini slučajeva traži zbog praktičnih i sasvim pragmatičnih motiva. Crkva prepoznaje takve težnje i opravdano im se prilagođava. Međutim, ta promjena na razini motiva ne lišava Crkvu potrebe dužne opreznosti, jer se i sasvim praktični razlozi mogu zloupotrijebiti te biti pokriće za čisto ideološke i antireligiozne ciljeve.

Naime, glavni razlog kojim se najčešće opravdavala i podržavala praksa kremiranja leševa bio je higijensko-sanitarnog tipa. Riječ je bitno o prevenciji različitih epidemija koje su direktna ili indirektna prijetnja zdravlju zajednice. Nekada se smatralo da blizina groblja, a u nedostatku vodovoda i kanalizacijskih mreža, uzrokuje onečišćenje voda što neminovno dovodi do izbijanja različitih epidemija kao što su kolera i kuga. Nakon takvih i sličnih teza nastala je prava histerija koja je gotovo dovela do izmještanja groblja iz naseljenih mjesta, a posebno je dovela do mržnje prema onima koji su tako "korisne akcije" zabranjivali i javno prozivali njihove predlagatelje. Postoje, međutim, znanstvenici koji ozbiljnim argumentima demantiraju "opravdavajuće" higijensko-sanitarne razloge kremiranja. Tvrde da pokapanje koje poštuje zakonom propisane norme i pravila te naravno truljenje i raspadanje leša nudi iste higijenske garancije za okoliš kao i spaljivanje leševa. Zato takva praksa nije uvijek i posvema lišena određenih dvojbi. Iza tog vrlo uvjerljivog i gotovo nepobitnog razloga često se tijekom povijesti zrcalio antireligiozni i antiklerikalni duh. Bezazlena praksa kremiranja postaje tako poprište ideološke bitke određenih sekti i grupa protiv vjerovanja i naučavanja Crkve. Gorljivi zagovaratelji kremiranja, dakle, jednu sasvim indiferentnu praksu spaljivanja tijela pokojnika nadahnjuju motivima koji su posvema strani samoj praksi spaljivanja. Odatle česte i sasvim razumljive intervencije Crkve u toj materiji.

Postoji nadalje razlog koji spaljivanje tijela pokojnika, barem u ograničenom broju slučajeva, stavlja ozbiljno u pitanje. Riječ je o slučajevima nasilne smrti, mogućim dokazima i eventualno naknadnoj provjeri i analizi leša ili njegovih ostataka. Svi korisni tragovi u slučaju spaljivanja brzo nestaju što nije slučaj kod ukopa pokojnika.

U sve češćoj i nezaustavljivoj ekspanziji prakse kremiranja pokojnika, a polaganom zapostavljanju obreda ukapanja, neki

se promatrači šaljivo pitaju: Što će ostati budućim arheolozima, ako sve spalimo? Hoće li išta znati o nama na način kako mi to saznajemo na temelju ostataka naših davnih predaka?

U zaključku ovog dijela i sasvim načelno moguće je tvrditi da izbor kremiranja opravdavaju higijenski, društveni i ekonomski razlozi, ali ga ni na koji način ne mogu opravdati razlozi nadahnuti panteističkim, naturalističkim i nihilističkim ideologijama i uvjerenjima.

ČUVANJE I RASIPANJE PEPELA

Što s pepelom nakon kremiranja? Mogućnosti su višestruke. Može ga se pokopati kao i pokojnikovo tijelo, čuvati na grobljima ili u mauzolejima, dati ga osobama posebno bližnjima i rodbini ili nekome koga je sam pokojnik odredio. Te osobe mogu ga čuvati ili prosuti. Raznolikost mjesta, načina i vremena razasipanja pokojnikova pepela usporedivi su samo s bezgraničnošću ljudske mašte. Govori se o zemlji, vodi i zraku, o morima, brdima, rijekama, šumama, ili nekakvim privatnim prostorima kao što su vrtovi, okućnice, ružičnjaci, ili sasvim nedostojnim i nepriličnim mjestima koje je bolje ne spominjati; čuvati ga se može na različitim mjestima unutar i izvan kuće ili čak pretvoriti u sintetičke dijamante, drago kamenje, nakit, pa čak – koliko to god bilo degutantno – i konzumirati.

Već iz samog nabrojanja mogućih postupanja s pepelom pokojnika – spektar koji ide od razasipanja do čuvanja – poprilično lako razabiremo ona ponašanja koja bi bila prihvatljiva i moralno opravdana te ona ponašanja koja su neprihvatljiva jer su upitna ne samo pod moralnim nego i pod društvenim vidom. A problematična su upravo zbog važnih humanih, etičkih i drugih vrednota koje takva ponašanja niječu ili duboko stavljaju u pitanje.

Tako, sam čin prosipanja pepela izlazi izvan idealnih i praktičnih motiva spaljivanja pokojnika. Cijeli postupak ili “obred” vrlo je sugestivan i fascinirajući. No u njemu se jasno čitaju određene religiozne težnje koje nisu tako otvoreno i militantno antireligiozne kao neke iz prošlih vremena, ali su protivne kršćanskom poimanju ispravnog i dostojanstvenog postupanja s ovozemnim ostacima dragih nam osoba. To “tijelo”, iako nije ljudsko u pravom smislu riječi, jest simbol i sjećanje na konkretnu osobu, hram Duha Svetoga, dijete Božje. Sjećanje je na svetost duše

koja je nekada nastavala to tijelo. Činom prosipanja pepela, kako smo već spomenuli, sugerira se njihovo poništavanje ili nekakvo čudno, panteistički obojeno sjedinjenje s kozmosom. Istovremeno se sugerira suvišnost i odbacivanje groblja, njegove duge tradicije osobnog i zajedničarskog spomena, sjećanja i mogućnosti molitve.

Premda se čuvanje pepela čini manje upitnim pod etičko-društvenim vidom, ni takvo ponašanje nije lišeno stanovitih poteškoća. Osobito kada je riječ o vrlo maštovitim mjestima njegova čuvanja (debla stabala, vrtovi, kućne prostorije i predmeti, itd.) ili o načinima i oblicima obrade pepela (izrada sintetičkih dijamanata, ukrasa, nakita, itd.). Takva postupanja zrcale, između ostaloga, nespremnost pojedinca da se suoči sa smrću drage mu osobe ili ukazuju na činjenicu da se preživjeli ne zna niti može ispravno odnositi prema smrti općenito, a posebno prema vlastitim osjećajima, prema vremenu i prostoru tuge, boli i žalovanja.

U pozadini navedenih ponašanja – iako nikada nismo sigurni što je čemu uzrok, a što posljedica – moguće je naslutiti vrlo izgledno načelo “kliznoga pada”. Ako netko, naime, nedostojno postupa s pepelom koji je ipak ljudski pepeo, a prije toga s lešom koji je ipak ljudski leš, hoće li onda isto tako postupati sa živim ljudskim tijelom, ljudskim bićem, osobom? Ili jednostavno rečeno: naše postupanje prema leševima i njihovim ostatcima može biti znak i nagovještaj našega postupanja prema živim osobama i obratno. Kremiranje mrtvih jest zapravo test živih.

Konačni rezultat obaju postupanja (rasipanje i čuvanje pepela) može biti, a nekada i jest, brisanje jasnih granica između živih i mrtvih, živoga i neživog svijeta, osoba i stvari. Zato je potrebno neprestance naglašavati da se naš ispravan i plodonosan odnos prema mrtvima ne nalazi nužno u blizini ili daljini njihovih ostataka, prahu ili pepelu, nego u živom sjećanju, molitvi i dijalogu s njima.

Na temelju upravo izrečenih tvrdnji, a i činjenice da se praksa kremiranja iz dana u dan rapidno povećava, potrebno je promisliti moguće posljedice spaljivanja pokojnika na duge staze. Rečene posljedice mogu se okarakterizirati kao daljnji razlozi koji bi mogli utjecati na moralnu kvalifikaciju prakse spaljivanja mrtvih tjelosa.

POSLEDICE PRAKSE KREMIRANJA “NA DUGE STAZE” ILI DALJNI
RAZLOZI

Problematika spaljivanja pokojnika ne svodi se samo na “bojazan” da bi krematoriji mogli zamijeniti groblja, urne ljesove, jedan nosač urne četiri nosača lijesa. Kremiranje mrtvih tjelesa puno je više od jednog čisto tehničkog problema. Ono reflektira naše shvaćanje i življenje života i smrti, odaje naš temeljni stav i odnos prema tim velikim ljudskim vrijednostima. Naime, umiranje i smrt mogu se živjeti, a danas se nažalost i žive, u krajnje negativnom i pesimističnom ključu. Kao uostalom i život. Stoga bi se kremiranje pokojnika, u takvom ozračju i mentalitetu, moglo shvatiti kao samo još jedna u nizu praksi i stavova koji skrivaju, niječu ili obezvrjeđuju ljudsku smrt i umiranje; namjerno zamračuju, istina neugodnu, ali neizbježnu i neodgodivu životnu istinu.

I zaista, u svijetu koji želi ostaviti dojam života i živosti, koji želi ostaviti dojam da se u njemu ne umire, nego zabavlja, živi i uživa, smrt i sve što na nju podsjeća, postalo je nepristojno, opsceno, vulgarno. Dapače, smrt je posvema odsutna. O njoj se ne govori. Nepristojno je to i neukusno. Nekulturnim i krajnje nepristojnim smatraju se također i suze, groblja, svaki vanjski znak koji bi podsjećao na taj zbunjujući i zastrašujući trenutak. Štoviše, bolešću se želi proglasiti tuga, žalost, patnja, one emocije koje redovito i sasvim normalno poluču gubitak drage osobe. Smrt se privatizira, postaje opasna i prijeteca stvarnost, a naše vrijeme i naša kultura – mnogi se u tome slažu – jesu sve više vrijeme i kultura “divlje smrti”. Poslije stoljeća i stoljeća življenja smrti kao “obiteljskog prijatelja”, naviknute stvarnosti, ona danas postaje izopćenik, opakost i neugoda. Takav odnos i doživljaj smrti mijenja onda i kulturu života, kulturu tijela, kulturu groba i groblja, kulturu žalovanja, dodatno individualizira pojedinca i razosobljuje društvo, oslabljuje sprovodne obrede i poštovanje mrtvih.

Ako praksa spaljivanja pokojnika sudjeluje na takvom mentalitetu, onda ona nije ispravno motivirana, a time ni opravdana. Može se uistinu shvatiti kao pokušaj zataškavanja, cenzuriranja, protjerivanja smrti iz javnosti i svakidašnjega života sa svim mogućim osobnim i društvenim posljedicama. Rezultati tog protjerivanja jesu doduše mršavi, jer se ta ista javnost svednevice hrani vijestima o mnogoj i raznovrsnoj smrti, ali to nipošto ne utječe na moralnu kvalifikaciju kremiranja. Tim više što kremiranje pokojnika nije samo pasivni dionik i posljedica takvoga men-

taliteta, nego je aktivni sudionik, njegov stvaratelj i oblikovatelj. A ako se kremiranje promatra samo kao nekakvo tehničko rješenje, kao alternativni oblik raspadanju leša – što na poseban način sugeriraju tzv. sanitarno-higijenski motivi – postoji onda, smatraju mnogi, ozbiljna opasnost od stvaranja “ubojica smrtnih ostataka” i istinsko barbarstvo prema pokojniku i njegovoj rodbini.

Zaključno se može reći da spaljivanje tijela pokojnika, promatrano u samome sebi, nije protivno nijednoj istini naravnoga ili nadnaravnoga reda. Zato i nije riječ o onim činima ili praksama koji bi sami “u sebi” ili “po sebi” bili automatski zabranjeni. Dopusćeni su i sasvim opravdani onda kada se takvom praksom i tim činom ne namjerava, iz mržnje prema Crkvi, nijekati neka vjerska istina. Crkva, međutim, i dalje preporučuje svojim vjernicima da sačuvaju tradiciju pokapanja preminulih, a da se spaljivanju utječu samo u slučajevima istinske potrebe ili nužde, ili onih sasvim opravdanih i nedvojbenih razloga koje smo naveli u prethodnom tekstu.